

Jasna Požgan*

POLOŽAJ I IDENTITET ARHIVISTA SPRAM SRODNIH INFORMACIJSKIH STRUKA U PROŠLOSTI I DANAS

Izvleček:

Položaj in identiteta arhivistov glede na sorodne informacijske stroke v preteklosti in danes
V prispevku sta prikazana položaj ter identiteta arhivista kot poklica v razmerju do sorodnih informacijskih strok (muzealcev, knjižničarjev). Pojav prvih knjižnic-arhivov je povzročil nastanek prvih knjižničarjev-arhivistov kot poklica na področju Srednjega vzhoda. Tudi v kasnejših časovnih obdobjih so bili arhivisti kot profesija tesno povezani s knjižničarji oziroma kustosi, zato so jih velikokrat enačili z njimi. Tako je bilo vse do 18. stoletja, ko je zaradi vpliva francoske revolucije prišlo do spoznanja o pravici državljanov do dostopa v arhive in knjižnice, vzporedno pa je tudi stekel proces uveljavitve poklicev arhivista, knjižničarja in kustosa. Omenjeni proces se je v 19. stoletju intenziviral, traja pa še danes.

Ključne besede:

knjižnica, arhiv, muzej, knjižničar, arhivist, kustos.

Abstract:

Status and Identity of Archivists in Regard to the Related Professions in the Past and Present
The paper gives a presentation regarding the status and identity of archivists as professionals in relation to related information professions (museum staff, librarians). The appearance of the first library-archives has caused the appearance of the first librarian-archivists as professionals in the Middle East. Archivists, as professionals, were closely associated with librarians and curators also during the later period. They were often identified with librarians and curators. Such situation lasted until the 18th century. Because of the influence of the Enlightenment and the outbreak of the French Revolution the understanding of citizens' rights of access to archives and libraries was imposed. According to this, the process of affirmation of archivists as professionals in their own profession and other professions (librarians, curators) began. This process was intensified especially during the 19th century and continues today.

Key words:

library, archives, museum, librarian, archivist, curator.

ARHIVISTI I SRODNI INFORMACIJSKI STRUČNJACI U PROŠLOSTI

Pojava prvih knjižnica-arhiva uvjetovala je prije nekoliko tisuća godina na području Srednjeg istoka, kao prostora prvih civilizacija, pojavu zanimanja knjižničara/arhivista koji je istovremeno skrbio o knjižničnom i arhivskom gradivu. Jesu li prvi knjižničari i arhivisti trebali imati ikakve kvalifikacije i kompetencije potrebne za obavljanje takve vrste posla, nema informacija iz dostupnih izvora koji su ostavili trag o tom razdoblju.

* Jasna Požgan, arhivistica, voditeljica stručne grupe poslova, Državni arhiv za Međimurje, Štrigova 102, 40312 Štrigova, Republika Hrvatska.

Što se tiče kustosa, oni se kao profesija javljaju u razdoblju helenizma, u 3. st. pr. Krista, u Egiptu gdje je oformljen prvi muzej.¹ U kasnijim razdobljima, poput primjerice srednjeg vijeka, zanimanje kustosa se često povezuje s funkcijom čuvara riznice kao mjesta gdje se čuvaju rijetke vrijednosti: knjige, umjetnički predmeti, slike, spisi i sl. Čuvar riznice, odnosno kustos kao zanimanje, egzistirao je kod vjerskih ustanova, na dvorovima vladara i utjecajnih pripadnika plemićkog staleža. Je li takvo zanimanje iziskivalo potrebne kompetencije za takvu vrstu posla, teško je prosuditi jer sačuvanih svjedočanstava o takvoj vrsti zanimanja ili nema ili su vrlo štura te se može samo nagađati da je to, prije svega, bila dužnost koju je takav pojedinac obnašao.

Knjižničari su u antičkoj Grčkoj, Egiptu i Rimu predstavljali profesiju koja se skrbi o knjižnom gradivu, njegovu umnožavanju i korištenju u javnim, vladarskim, privatnim knjižnicama te knjižnicama smještenim uz hramove. Osim navedenih vrsta knjižnica, knjižničari se kao profesija spominju i u poznatim institucijama poput knjižnice u Aleksandriji i Pergamu.² Iz literature koja se bavi problematikom vezanom uz knjižnice može se prosuditi da su knjižničari u navedenom razdoblju, kao i ranije, imali propise vezane uz sređivanje knjižnog gradiva, njegov opis i izradu pomagala poput kataloga. Je li za njihov posao tada trebalo imati određene kompetencije, odnosno znanja, može se samo nagađati jer nema sačuvanih informacija.³

Posao arhivista je u navedenom razdoblju obavljao pojedinac koji je bio nositelj neke druge funkcije: svećenik u hramu, činovnik upravne institucije, knjižničar u privatnoj ili javnoj knjižnici i slično, iz čega se može prosuditi da arhivist nije egzistirao kao zasebna profesija, niti su to okolnosti zahtijevale. O nekoj valorizaciji knjižničara, arhivista, odnosno kustosa kao struke, ne može biti ni govora što se tiče njihove uloge, ali i položaja u materijalnom pogledu.

Tijekom srednjeg vijeka knjižničari su profesija koja egzistira prije svega u skriptorijima samostana gdje skrbi za prikupljanje knjiga, njihov prijepis i davanje na korištenje redovnicima ili posjetiteljima samostana kojima je bilo dozvoljeno korištenje knjižnog gradiva u samostanskoj knjižnici. Osim u samostanima, knjižničari su skrbili za privatne knjižnice na dvorovima vladara ili utjecajnijih pripadnika plemićkog staleža. Kako je u tom istom razdoblju posjedovanje arhiva kao mjesta gdje su čuvani najvažniji dokumenti s dokaznom vrijednošću za pripadnike plemstva, svećenstvo ili vladare predstavljalo određenu privilegiju, o arhivu su najčešće skrbile osobe poput rizničara/ kustosa ili knjižničara. Tek pojavom gradova-komuna koji su se izborili za vlastitu neovisnost, a samim time i pravo da obavljaju određene poslove iz svog djelokruga, koji su iziskivali konstantno evidentiranje pravnih postupaka, odnosno radnji, pojavila se potreba za skrbi o takvoj dokumentaciji koja se najčešće čuvala u škrinjama ili posebnim ormarima, odnosno arhivu. Za takav arhiv/pismohranu najčešće je uz kneza ili gradonačelnika bila zadužena još jedna osoba koja je obnašala funkciju činovnika u gradskoj upravi ili funkciju bilježnika te joj je skrb o arhivu predstavljala dodatno zaduženje.

Zbog mogućih neprilika, poput otuđivanja, nestanka, požara, ratova i slično, koje su predstavljale opasnost za gubitak dokumentacije s dokaznom vrijednošću, a samim time i određenih prava, vladari i plemstvo su se tijekom srednjovjekovnog razdoblja osiguravali od takvih neprilika sklanjanjem i izradom ovjerenih kopija

---

¹ Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, sv. 4, Zagreb, 1968, str. 449.

² Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige*, Matica hrvatska, Zagreb, 2006, str. 136-145.

³ Isto.

isprava kod vjerskih ustanova, tzv. loca credibilia, koje su nastavljale ulogu čuvara povjerenih isprava, odnosno kustosa. Pored vjerskih ustanova, kao loca credibilia, u Europi se u mediteranskim komunama javljaju javni bilježnici kao čuvari isprava koji ih mogu ovjeravati i izdavati kopije. Razvojem državnih institucija nacionalnih država od 15. su stoljeća nadalje ulogu čuvara dokumentacije i dalje obnašali najviši državni službenici.

Zbog promjena uzrokovanih otkrićima, poput tiskarskog stroja i ponovnog otkrivanja antičkih znanja zahvaljujući renesansi, dolazi do postupne promjene u vrednovanju uloge knjižničara, kustosa i arhivista. Kako je tiskarski stroj omogućio procvat nakladništva te samim time dostupnost knjiga kao izvora znanja široj publici, pojavila se potreba za skrbi o tiskanoj knjizi koja je trebala biti dostupna u javnoj knjižnici u slučajevima kad si prosječni čitatelj nije mogao financijski priuštiti kupnju neke skuplje knjige. Samim time pojavila se i potreba za skrbi o knjižnom gradivu, njegovom čuvanju i omogućavanju korištenja, dakle za stručnim kadrom - knjižničarima. Pored toga počela se nametati potreba za organizacijom rada u knjižnici, odnosno bilo je potrebno razdvojiti spremišni i radni dio knjižnice od korisničkog, što dotad nije bila praksa. Takva su zahtijevanja posebno počela dolaziti do izražaja pod utjecajem prosvjetiteljstva u 18. stoljeću kada je knjižno gradivo javnih knjižnica bilo sve više korišteno od korisnika različitih profila: od znanstvenika do prosječnog građanina, odnosno kada započinje osnivanje sve brojnijih javnih knjižnica.⁴ Uz sve navedeno, u razdoblju prosvjetiteljstva započinje nametanje shvaćanja o potrebi edukacije i obrazovanja knjižničara kako bi se mogli nositi sa zahtjevima koje je pred njih postavljalo povećanje knjižnog gradiva u njima. Uz to, započelo se inzistirati na profesionalizaciji i stručnom obavljanju posla, što dotad nije bio slučaj jer su pojedinci percipirali posao knjižničara kao neku vrstu sinekure.⁵

Što se tiče kustosa kao profesije, ona je od srednjovjekovnog razdoblja do renesanse egzistirala kao čuvar crkvenih ili profanih riznica. Od renesansnog se razdoblja u Italiji javljaju muzeji kao današnji tip ustanova koje su otvorene javnosti, odnosno od tada je rastao interes za prikupljanjem kulturno-povijesnog gradiva te se javljaju prve galerije gdje su čuvane zbirke umjetnina. Pojava prvih galerija uvjetovala je pojavu kustosa kao profesije koju poznajemo danas iako je osnivanje muzeja u većoj mjeri započelo u 18. stoljeću, a posebno nakon Francuske revolucije.⁶ Tijekom 19. stoljeća muzeji kao ustanove započinju dobivati vlastite prostore namijenjene muzejskoj djelatnosti. Samim time započela je standardizacija muzejske djelatnosti, kao i kustoske profesije.

Kako je pojava državnih institucija, a samim time i administrativnog aparata, tijekom 18. stoljeća utjecala na konstantno evidentiranje svakodnevnih službenih radnji i na pojavu povećane mase administrativnog gradiva, pojavila se potreba za djelatnikom koji se trebao skrbiti o njemu. Tako je, primjerice, Marija Terezija administrativnim reformama odredila službu »archivarius Regni« ili »archivarius Archivi Regni« te su čak dane smjernice kako arhivar treba sređivati i čuvati arhivsko gradivo, ali samo određene ustanove.⁷

⁴ Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige, Matica hrvatska, Zagreb, 2006, str. 534-559, 628-649.*

⁵ *Isto, str. 649.*

⁶ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, sv. 4, Zagreb, 1958, str. 449; www.wikipedia.org/muzeji - na web stranici spominje se informacija o Asmolean Museum u Oxfordu koji prema tiskanim pravilima iz 1714. godine naplaćuje ulaz pod vodstvom kustosa.*

⁷ Josip Kolanović, *Identitet arhivista: od zanimanja do profesije, Arhivski vjesnik br. 40, Zagreb, 1997, str. 10-11.*

Standardi i smjernice koji su utjecali na formiranje knjižnica, muzeja i arhiva, a samim time i na pojavu profesija poput današnjih knjižničara, kustosa i bibliotekara, stvarani su postepeno tijekom 19. stoljeća.

ARHIVISTI I SRODNI INFORMACIJSKI STRUČNJACI DANAS

Zahvaljujući Francuskoj revoluciji koja je proklamirala načelo o pravu slobodnog pristupa građe u arhivima svakom građaninu, čime su arhivi otvoreni javnosti, dani su temelji razvitku arhivskih institucija koje su osnivane sa zadaćom prikupljanja, čuvanja, obrade i davanja na korištenje samog gradiva. Arhivske institucije se počinju percipirati kao mjesta gdje se čuva arhivsko gradivo koje predstavlja izvor povijesnih istraživanja. Zahvaljujući razvitku povijesne znanosti, započelo je novo razdoblje u stvaranju profila arhivista. Kako su u arhivskim institucijama dotad dominirali pretežno pravnici, počinju ih zamjenjivati povjesničari te je ponegdje takva faza tijesne povezanosti arhiva i povjesničara trajala sve do početka 20. stoljeća, odnosno do 1945. godine. Tijekom 19. stoljeća započinju se osnivati prve arhivske škole u svijetu (Francuska) koje se počinju baviti problematikom arhivske službe i arhivistike kao znanosti, prihvaćeni su principi provenijencije i prvobitnog reda, nameću se paradigme o povezanosti arhivskih ustanova i pismohrana državnih institucija glede pitanja valorizacije arhivskog gradiva i sl.⁸ Isto tako, potkraj 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, odnosno nakon 1945. godine, intenzivira se povezanost između arhiva kao ustanova i registratura državnih tijela zahvaljujući osnivanju tzv. vanjskih službi u sklopu arhivskih institucija, koje nadziru arhivsko gradivo u nastajanju kod državnih tijela. Time lik arhivista-povjesničara dobiva novo značenje pa je, umjesto dotadašnje fokusiranosti na arhivsko gradivo kao izvor povijesnih istraživanja, nadopunjen usmjerenošću na skrb oko arhivskog gradiva u nastajanju. Može se ustvrditi da dolazi do pojave svojevrsne specijalnosti kod arhivista, koja je počela posebno dolaziti do izražaja u drugoj polovici 20. stoljeća zbog tehnoloških otkrića poput pojave informacijske tehnologije, pojave nekonvencionalnih nosilaca podataka (filmske vrpce, diskete, CD-ROM uređaja), pojave interneta i sl. Dakle, arhiviste-povjesničare počinju zamjenjivati razni profili stručnjaka poput informatičara, inženjera kemije, biologije i sl. Usprkos pojavi takvih profila stručnjaka, u arhivskim institucijama još uvijek prevladava arhivist koji je stekao osnovnu naobrazbu na studiju društveno-humanističkog smjera (povijest i srodne struke), a koji mora imati znanje informatičara i povjesničara radi obavljanja svog temeljnog posla kao što su čuvanje i obrada arhivskog gradiva kao »memorije nekog naroda« koje, uz temeljnu, dokaznu i informacijsku vrijednost, ima i status zaštićenog kulturnog dobra.

Kako bi profesija poput arhivista mogla opstati, potrebna joj je afirmacija struke koja proizlazi iz određenog područja djelovanja, skupa znanstvenih spoznaja i zasebnog obrazovanja, strukovnog udruživanja i zajedničke profesionalne kulture (propisi, terminologija, etika).⁹ Afirmacija struke jača njezin identitet, a samim time ulogu i položaj unutar nekog društva.

Što se knjižnica tiče, one su pod utjecajem ideja Francuske revolucije, ali i ostalih faktora, tijekom 19. stoljeća postale javne, svima pristupačne ustanove, u kojima knjižničar više nije samo čuvar knjižnog gradiva već i onaj koji ima odgojnu ulogu spram korisnika u knjižnici. Tijekom 19. stoljeća dolazi do osnivanja sve većeg

---

⁸ Josip Kolanović, *Identitet arhivista: od zanimanja do profesije*, *Arhivski vjesnik* br. 40, Zagreb, 1997, str. 7-14.

⁹ Isto.

broja knjižnica: znanstvenih, nacionalnih, specijalnih, narodnih, gradskih, knjižnica u sklopu ustanova (škole, muzeji, arhivi), u krugu tvornica i sl., čime je oživotvoreno načelo o pristupačnosti knjižnica za sve građane. Kako bi se omogućila dostupnost knjiga kao izvora znanja i informacija koje su bile publicirane u nekoj zemlji, u svrhu njihova prikupljanja su posebno za nacionalne knjižnice uvedeni zakonski akti o obveznom primjerku. Time je dugoročno omogućeno prikupljanje i čuvanje knjižnog gradiva neke zemlje za budućnost. Uz to počinje standardizacija knjižnične djelatnosti te se, primjerice, uvode sustavi klasifikacije knjiga (M. Dewey, decimalna klasifikacija), izrađuju se nacionalne bibliografije (nacionalne knjižnice), uvode se posebne škole za edukaciju knjižničara, odnosno katedre na sveučilištima (1886., Göttingen), započinje izdavanje stručnih časopisa (1840., *Serapeum* u Leipzigu), osnivaju se stručna udruženja (1876., *American Library Association*) i sl.¹⁰ Samom standardizacijom udareni su temelji afirmaciji profesije knjižničara.

Knjižnice će tijekom druge polovine 20. stoljeća sve više postajati informacijsko-dokumentacijski centri prilagođeni raznim profilima korisnika u kojima je moguće dobiti najrazličitije vrste informacija. Posebno će ulazak novih audiovizualnih sredstava u knjižnice proširiti njihovu ulogu te će one postati tzv. multimedijске knjižnice s proaktivnom ulogom ustanova gdje se čuva, obrađuje, omogućava korištenje i posudba nositelja informacija i gdje se iniciraju razni oblici kulturno-prosvjetnih djelatnosti (izložbe, promocije, radionice, književne večeri i sl.).

Što se kustosa tiče, oni se potkraj 19. i tijekom 20. stoljeća profiliraju kao stručnjaci zaduženi za prikupljanje, obradu, čuvanje i opis muzejskih zbirki, priređivanje tematskih izložbi i publiciranje o muzejskoj zbirkama u vlastitim ustanovama, ovisno o tipu muzeja (znanstveni, umjetnički). Kao i kod knjižnica i arhiva, i sadržaj muzejskih zbirki će tijekom 20. stoljeća postati zaštićenim kulturnim dobrom koje je namijenjeno javnosti zahvaljujući raznim konvencijama o zaštiti kulturne baštine te na osnovu toga i zakonskim aktima na državnim razinama.

ZAKLJUČAK

Profesije poput arhivista, knjižničara i kustosa su tijekom prošlosti najčešće predstavljale osobe koje su skrbile i čvale o povjerenom gradivu (knjige, spisi, umjetničke slike, skulpture ...), a koje su navedeni posao obavljale kao dodatnu dužnost uz neku drugu funkciju (npr. rizničar, činovnik, bilježnik i sl.). U pojedinim razdobljima profesije će biti poistovjećivane, poput, primjerice, knjižničara i arhivista na Srednjem istoku. Sve do potkraj 18. stoljeća knjižničari, arhivisti i kustosi vrše funkciju čuvara povjerenog gradiva ili zbirke. Zahvaljujući Francuskoj revoluciji, arhivi i knjižnice postaju javne ustanove dostupne svim građanima, a njihova će standardizacija djelatnosti započeti tijekom 19. stoljeća. Samim time započela je afirmacija profesija poput arhivista i knjižničara koje će početi vršiti aktivnu ulogu radi približavanja raznim profilima korisnika (znanstvenici, studenti, obični građani). Pored navedenih profesija, i kustosima će pored standardne biti nametnuta uloga proaktivnih nositelja kulturnog života u sredini u kojoj djeluju (promocije, izložbe, radionice), ovisno o tipu muzejske institucije. Takvi zahtjevi su nametnuti osobito tijekom 20. stoljeća kada se zbog raznih čimbenika mijenja percepcija javnosti spram profesija arhivista, kustosa i knjižničara te su kao takvi postali imperativ. Identitet arhivista i srodnih informacijskih stručnjaka će doživjeti

¹⁰ Aleksandar Stipčević, *Povijest knjige, Matica hrvatska, Zagreb, 2006, str. 628-649.*

afirmaciju tek kroz nekoliko čimbenika: zasebnog obrazovanja, područja djelovanja, skupa znanstvenih spoznaja i vlastite profesionalne kulture (etika, propisi, terminologija). Ponegdje je takva afirmacija identiteta struke započela ranije, a negdje još uvijek traje, iz različitih razloga. Zbog senzibilizacije javnosti će tijekom 20. stoljeća arhivi, knjižnice i muzeji postati kulturne ustanove u kojima se čuva zaštićena kulturna baština namijenjena svim građanima.

IZVORI I LITERATURA

- *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, Sv. 1, 1966.*
- *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, Sv. 4, 1968.*
- *Hrvatski enciklopedijski rječnik, EPH d. o. o. Zagreb i Novi Liber d. o. o. Zagreb, 2004.*
- *Josip Kolanović, Identitet arhivista: od zanimanja do profesije, Arhivski vjesnik br. 40, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1997.*
- *Aleksandar Stipčević, Povijest knjige, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.*
- *www.wikipedia.org/ muzej/ povijest muzeja. Preuzeto 22. 12. 2010.*

SUMMARY

STATUS AND IDENTITY OF ARCHIVISTS IN REGARD TO THE RELATED PROFESSIONS IN THE PAST AND PRESENT

This paper gives a presentation regarding the status and identity of archivists as professionals in relation to related information professions (museum staff, librarians). The appearance of the first library-archives has caused the appearance of the first librarian-archivists as professionals in the Middle East. Archivists as professionals were closely associated with librarians and curators also during the later period. They were often identified with librarians and curators. Such situation lasted until the 18th century. Because of the influence of the Enlightenment and the outbreak of the French Revolution the understanding of citizens' rights of access to archives and libraries was imposed. According to this, the process of affirmation of archivists as professionals in their own profession and other professions (librarians, curators) began. Because of the citizen's right to access archives, archival institutions got the assignment to collect, keep, manage and make archives available for use. Archivist-lawyers were exchanged by archivist-historians. Later archival institutions started to employ other experts, like chemists, besides archivist-historians. Since the outbreak of the French revolution the librarians were not merely keepers of librarian materials but they also educated holders in the library. Standardization of librarian activity (national bibliography, foundation of schools for librarian education, foundation of librarian associations) provided a base for the affirmation of the librarian profession. This process was intensified especially during the 19th century and continues today.